ŽĄSINO (ŠILALĖS RAJ.) SENKAPIO TYRINĖJIMAI 1976 IR 1977 METAIS

Laima Vaitkunskienė

Senkapis yra 5 km į V nuo Šilalės. Jis apima dalį kalvos, kurioje dunkso aplaistos Žąsino kaimo kapinaitės. Nuo XX a. pradžios čia apie 2 ha plote aptinkama III-IV a. ir VIII-XII a. archeologinių radinių. Dalis jų apie 1936-1937 m. pateko į KVIM ir minimi įvairiuose darbuose[1].

Senkapis daug metų buvo ariamas, čia buvo rausiami akmenys, ir duobės stulpams. Kalvelės viduryje, kiek į V nuo kaimo kapinaičių, ilgą laiką kasdavo bulviarūsius. Senkapio P ir PR pakraštys sunaikintas, tiesiant keliuką iš Žąsino į Gūvainius. 1929-1937 m. paminklas buvo žalojamas imant žvyrą.

Apie 1966 m. Žąsino senkapiu susidomėjo šilališkis krašto-tyrininkas V. Statkevičius. Dažnai lankydamas paminklą, jis rinko paviršiuje pastebėtus dirbinius, rašė apie juos[2].

1976-1977 m. Istorijos institutas į PV nuo kaimo kapinaičių ištyrė apie 1600 m^2 plotą ir aptiko 12 kapus[3].

Laidosena. Mirusieji laidoti po vieną, išskyrus 3 kapus, kurių viename (Nr. 12-13) palaidoti 2 vyrai, kitame (Nr. 35-36) -

---

[1] KVIM, 682:1-8, 843:1-5; Moora H. Die Eisenzeit in Lettland. Tartu, 1938, t. 2, p. 396; LAB. V., 1961, pav. 295:5, 296:4 ir p. 423, 424; Volkaitė-Kulikauskienė R. IX-XII amžių kalavijai Lietuvoje. - Kn.: ILKI. V., 1964, t. 4, pav. 19:1; Tos pačios. Lietuviai IX-XII amžiais. V., 1970, p. 201, pav. XXXV; Kn.: LIM. V., 1966, pav. 51; Kuncienė O. Prekybiniai ryšiai IX-XIII amžiais. - Kn.: Lietuvos gyventojų prekybiniai ryšiai I-XIII a. V., 1972, p. 208, 209, pav. 27:1.

[2] Statkevičius V. Šilalės rajono senkapiai. - Kn.: Kraštotyra. V., 1966, p. 180; Statkevičius V. Žemės išsaugotos vertybės. - Artojas (Šilalė), 1969, bal. 24.

[3] Tyrinėjimų ataskaita yra IIAS, radiniai - IKM.

vyras ir moteris, o trečiame (Nr. 77) - 3 vyrai. Tik trys mirusieji palaidoti sudeginti (Nr. 53, 110, 111).

Kapai aptinkami 0,3-0,9 m gilumoje. Daugelis jų suardyti plūgo, todėl dažnai randami tik atskiri radiniai ar kaulų dalys. Mirusieji laidoti mediniuose karstuose, nes gana dažnai aptinkamos jų liekanos. Karstai buvę stačiais kampais, apie 0,4-0,45 m pločio.

Griaučiai visai sunykę, tėra išlikusios tos skeleto dalys, prie kurių glaudėsi žalvariniai papuošalai. Geriau išlikusių rankų, kojų kaulų rasta tik kapuose Nr. 83, 85, 87, 117. Sprendžiant iš šių likučių, mirusieji gulėjo aukštielninki, sudėtomis ant krūtinės rankomis, ištiestomis kojomis. Būdinga, kad vyrai dažniausiai laidoti galva į ŠR, o moterys - PV. Tačiau retkarčiais nesilaikyta šios bendros orientacijos: keletas moterų palaidota į PR, V, ŠV, taip pat keli vyrai galva į ŠV, Š, R, PR.

Degintiniai kapai aptikti tokio pat gylio ir formos duobėse, kaip ir griautiniai kapai. Du iš jų buvo smarkiai apardyti, ir tik vienas kapas (Nr. 111) išliko nepaliestas. Visiems būdinga tai, kad kapo duobės dugne, viduryje, 0,3-0,5 cm skersmens plotelyje buvo pažerta krūvelė sudeginto žmogaus kauliukų, labai šveriai išrinktų iš laužo. Kartais šių kauliukų nesusidaro nė sauja. Taigi pabertas tik simbolinis žiupsnelis. Kartu sudėta keletas sudegusių įkapių fragmentų ir nedegintų, visai sveikų dirbinių. Nepastebėta jokių angliukų ar degėsių.

Mirusieji laidoti su darbo įrankiais, papuošalais, buityje naudojamais daiktais. Sprendžiant iš šių dirbinių kokybės, jų paskirties ir kiekio, mirusieji į pomirtinį gyvenimą buvo ruošiami, atsižvelgiant į jų buvusią padėtį visuomenėje. Ypač tai ryšku, lyginant ir vyrų, ir moterų, ir vaikų aprangą, drabužius,

o vyrų kapuose dar ir ginkluotę.

Antai dvigubame kape (Nr. 12-13) buvo palaidotas vyras, aprėdytas brangiais, išpuoštais drabužiais. Geriau tebuvo išlikusi audeklinė kepurė, kurios pakraštys papuoštas juostele, juvelyriškai supinta iš plonų suvytų žalvarinių vielučių. Puošnus buvo ir diržas, visas apkaustytas žalvariniais apkalėliais, su skirstikliu, ažūrine sagtimi, papuoštas sidabro vielutėmis. Į skirstiklio grandelę įvertas sudėtingas kutas, sudarytas iš 8 eilių žalvarinių įvijų, suvertų ant odinių juostelių ir papuoštas alaviniais sidabruotais kūgeliais. Ant kaklo buvo žalvarinė antkaklė. Drabužiai krūtinės srityje susegti 2 pasaginėmis segėmis, kurių viena pasidabruota. Ant rankų buvo 4 apyrankės, 1 žiedas. Be to, į karstą įdėtos dvi ietys, prie diržo - kalavijas ir kovos peilis, abu žalvariu kaustytose makštyse. Kalavijo makščių galo žalvarinis antgalis ornamentuotas augaliniais motyvais. Prie apavo buvęs pritaisytas pentinas.

Gretimame karste palaidotas kitas vyras, kurio apranga buvusi itin kukli: nėra nė vieno metalinio papuošalo. Drabužiai, matyt, buvę sujuosti paprastu diržu ar juosta, nes kape nerasta sagties. Prie diržo buvęs prikabintas tik geriamasis ragas. Mirusysis palaidotas visai be ginklų. Tačiau šalia kojų jam buvo padėtas geležinis dalgis - vienintelis darbo įrankis, rastas senkapyje vyrų kapuose. Todėl atkreipia dėmesį brangi papildoma įkapė, padėta karste mirusiojo gale galvos. Tai diržas, savo puošnumu prilygstąs diržui iš kapo Nr. 12. Tik jis nepuoštas sidabru.

Ir vienam, ir kitam mirusiajam virš karsto galvūgalyje padėta po žirgo galvą, o kitame duobės gale - žirgo aprangos reikmenys: kamanos su geležiniais žąslais ir sagtelėmis bei antkaklė.

Palyginus abu kapus, atrodo, kad bendrame kape buvo palaidotas turtingiausias ir žymiausias kaimo bendruomenės narys, o šalia - jo tarnas, po mirties apdovanotas tokiomis brangiomis įkapėmis, kaip diržas, žirgo aprangos reikmenys.

Moterų kapuose pastebimi taip pat ryškūs aprangos kontrastai. Ypač krinta į akis kapai Nr. 9, 21, kuriuose aptikta gana gerai išlikusios kepuraitės iš žalvarinių grandelių eilių. Jų pakraštį puošė žalvariniai klevo sėklos formos kabučiai, kurių dalis pasidabruoti, ornamentuoti. Papuošalų komplektą sudarė įvijinės antkaklės, juostinės ar įvijinės apyrankės, viena ar dvi poros smeigtukų, kartais sidabru puošta galvutė. Prie jų - po 2 gintaro karoliukus.

Kitų moterų kapuose randama įvijinių žiedų, grandinėlių fragmentų, ypač retai po smeigtuką ar apvarėlę, sudarytą iš grandelių. Moterų kapuose dažnai randamas tradicinis darbo įrankių komplektas: verpstukas ir yla.

Laidotuvių rituale, matyt, svarbų vaidmenį turėjo žirgai. Tai rodytų simboliniai jų palaidojimai. 16-oje turtingų vyrų kapų virš karsto, galvūgalyje, aptiktos žirgų galvos. Kitame kapo gale būna sudėti žirgo aprangos reikmenys: antkaklės, žąslai, kartais su kamanomis, balno kilpos, sagtys. O viename kape (Nr. 83) mirusysis palaidotas su visu žirgu[4]. Abu palaidoti galvomis į ŠV. Atrodo, kad žirgas buvo palaidotas virš karsto. Žirgo aprangos reikmenys buvo įdėti mirusiajam į karstą. Ant dubens kaulų padėta masyvi vytinė kūginiais galais antkaklė, o joje viduje buvo odinių kamanų likučiai su žąslais ir sagtimi.

---

[4] Centrinėje Žemaitijoje žinomas dar 1 senkapis - Bikavėnai, kur kapuose (Nr. 210, 260) kartu su šeimininku buvo palaidota po vieną žirgą. Simboliniai žirgų galvų palaidojimai konstatuoti 24 kapuose. Žr. Tautavičienė B. Bikavėnų kapinyno, Šilutės raj., kasinėjimai 1968 metais. - Kn.: ARTL. V., 1970, p. 80.

Peiliai aptikti 23 vyrų ir moterų kapuose. Jie yra tiesūs, apie 12-18 cm ilgio, su medžio pėdsakais ant įkotės.

Ylų rasta 23 moterų kapuose. Jos buvusios iki 13 cm ilgio, su mediniais koteliais. Dažniausiai kartu su jomis būna ir akmeniniai žemo cilindro formos, apie 3,7-6,5 cm skersmens verpstukai. Jų rasta 20 kapų. Be to, 5 yra atsitiktiniai.

Gausesni yra ginklai, būdingi tik vyrų kapams.

Ietigalių 25 kapuose rasta 37 egzemplioriai. Dvylikoje kapų buvo po vieną, kituose dvylikoje po du, o viename - 3 ietigaliai (trijų vyrų kapas Nr. 77A). Be to, 7 yra atsitiktiniai. Jie įmoviniai, beveik visi karklo lapo formos plunksna, kurios išilginė briauna ne visada ryški. Paprastai jie būna 16-33 cm ilgio, bet pasitaiko 46 cm (k. Nr. 59) ir net 30 cm (k. Nr. 31) ilgio. Dažnai į kapą dėdavo vieną ietį su ilgesniu, o kitą su trumpesniu ietigaliu.

Trys vyrai buvo palaidoti su dviašmeniais apie 92-93 cm ilgio kalavijais. Jų rankenos turi tiesų skersinį ir viršuje pusiau apskritą buoželę. Jie buvo nešioti apkaustytose žalvariu makštyse su ažūriniais žalvariniais antgaliais, puoštais augaliniais motyvais ar "paukštuku". Dar vienas makštų antgalis buvo rastas atistiktinai (perkasoje Nr. V).

Žalvariu apkaustytose makštyse, prikabintose prie diržo, buvo nešioti ir kovos peiliai, kurių buvo surasta 12 kapų. Tai 20-43 cm ilgio tiesūs peiliai su medine rankena, dažnai keliose vietose apsukta plona žalvarine vielute. Kapuose Nr. 35, 62 makštys buvo padengtos sidabruotu žalvariu.

Didžiausia ikapiu dali sudaro žalvariniai, rečiau geležiniai papuošalai.

Antkaklių rasta 10 vyrų ir 5 moterų kapuose. Įdomu pažymėti,

kad jos randamos tik turtingųjų kapuose: vyrų apranga papuošta 1, o moterų - 1-3 antkaklėmis. Beveik visos jos vytinės, užkeistais kilpiniais galais. Kai kurios jų - įvijinės. 2 antkaklės buvo rombiniu lankelio viduriu, o vienos galai užbaigti susuktais cilindrėliais, kitos - kabliuku ir kilpele. Be to, yra antkaklių, padarytų iš geležinės vielos, glaudžiai ją apsukant žalvarine vielute (k. Nr. 77).

4 moterų kapuose kartu su antkaklėmis buvo kaklo apvaros, sudarytos iš 5-13 apskritų grandelių, perskirtų įvijėlėmis. Tokių pavienių grandelių pasitaiko ir vyrų kapuose. O suardytame vyro kape Nr. 31 buvo rasta 10 mėlyno ir geltono stiklo karoliukų, kurie galbūt yra apvarėlės dalis.

Pavienių gintaro karolių rasta 30 vyrų, moterų ir vaikų kapų, dažniausiai po 1 ar 2 prie segių ar smeigtukų.

Segių aptikta 28 vyrų kapuose ir 6 atsitiktinai. Dažniausiai kape būna po 1, rečiau - po 2 seges. Beveik visos jos pasaginės, dažniausiai kampuotomis galvutėmis, mažiau cilindriniais, gyvuliniais galais segių. Pasitaikė viena geležinė pasaginė segė atlenktais galais. Tik dvi segės buvo apskritos sžūrinės plokštelinės (pav. 3:1), o 1 segė - lankinė laiptelinė.

Smeigtukai rasti 15 moterų kapuose. Be to, dar 4 smeigtukai yra atsitiktiniai. Dauguma jų yra plokščia kryžine galvute, kartais padengta sidabro plokštele (k. Nr. 9, 127). Į kapą dažnai jie dėti po du, kartais sujungti grandinėle. Kapuose Nr. 9, 74 ir 128 rasta nuokasiene galvute, o kape Nr. 119 rateline - ažūrine galvute (pav. 3:2) smeigtukų.

Labai dažna įkapė - žiedai. Iš viso jų rasta apie 135. Beveik visi jie įvijiniai, padaryti iš įvairaus pjūvio vielutės. Ir tik du buvo juostiniai, kurių vieno galai priešakyje suraityti

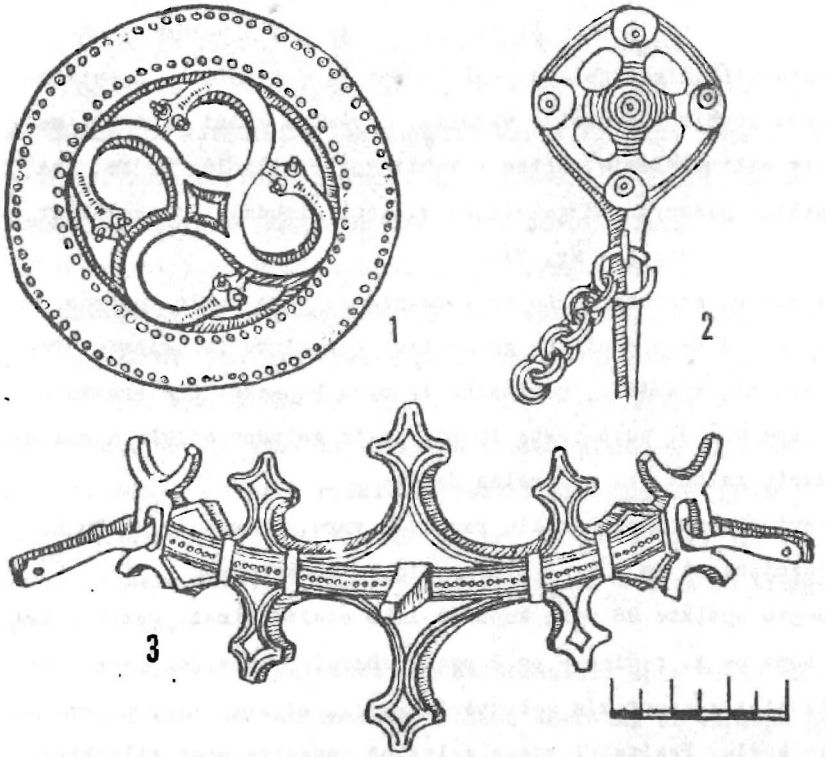

3 pav. Žąsino, Šilalės raj., senkapio radiniai:
1 - segė iš kapo Nr. 129, 2 - smeigtukas iš kapo Nr. 119, 3 - pentinas iš kapo Nr. 64.

į 4 sraigeles.

19 vyrų, vaikų ir moterų kapuose rasta apyrankių. Tik viena jų sidabrinė įvijinė (k. Nr. 93) ir viena geležinė smailėjaisiais galais (k. Nr. 67). Be to, 5 rastos atsitiktinai. Visos skiriasi į 4 grupes. Tai juostinės nežymiai platėjančiais ga-

laisi, įvijinės, smailėjančiais galais įvairaus pjūvio lankeliu ir gyvulinės apyrankės.

Senkapyje išsilaikė ir kai kurios aprangos, drabužių dalys. Turtingų moterų kapuose Nr. 9, 21, 120 yra išlikusios iš žalvarinių grandelių eilių sudarytos kepuraitės, kurių kraštai papuošti klevo sėklos formos kabučiais, kartais pasidabruotais, ornamentuotais. Mažiau turtingų moterų galvos danga puošta tik grandinėlėmis, klevo sėklos formos kabučiais. Tik viena geriau išlikusi kepurė rasta vyro kape Nr. 12. Ji buvusi audeklinė, o kraštas papuoštas supinta žalvarinių vielučių juostele.

Ypač puošnūs buvę vyrų diržai, papuošti žalvario apkalais, kartais pasidabruotais, su įspūdingais žalvarinių įvijų kutais, skirstikliais, žalvarinėmis sagtimis (k. Nr. 12, 13, 20, 24, 34, 61, 70, 73, 85, 116, 121 ir kt.). Būta ir paprastesnių diržų, susegtų tik metaline sagtimi.

Turtingo vyro kape Nr. 59 išliko apavo dalys. Tai du atačiakampiai 18x9 cm dydžio įsmaugtais šonais fragmentai. Jų kraštus juosė odinė juostelė, kurios kampuose prie odos gabalėlių pritvirtinta "V" formos žalvariniai dvigubi apkalai. Šiomis detalėmis, matyt, buvo papuoštas batų sulų priešakys.

25 vyrai palaidoti su pentinais, kurie prie apavo buvo pritvirtinami odine juostele ir maža žalvarine sagtele. Juostelės pavidalo pentinai dažniausiai būna geležiniai, o žalvariniai - padaryti iš 3 juostelių, dažniausiai tordiruotų. Paminėtinas retas pentinas gana plačiu juostiniu lankeliu su 3 profiliuotomis atraugomis abipus jo (k. Nr. 64, pav. 3:3).

Kapuose, kur rastos žirgų galvos, buvo išlikę žirgo aprangos reikmenys. 16-koje kapų rasta geležinių dvinarių ar trinarių žąslų su grandimis galuose. Kai kurie iš jų į kapą aiškiai įdėti su

visomis kamanomis. Pvz., kape Nr. 83 i.liko gražiai perpinto dirželio dalis. Kapuose Nr. 12, 13, 34, 83, 85 buvo dar ir po vieną masyvią vytinę antkaklę kilpiniais galais, o kape Nr. 83 - kūginiais galais.

Balno kilpos buvo rastos 4 kapuose. Kape Nr. 93 prie kilpų buvo dar išlikę pėdsakai dirželių, puoštų alavinėmis kūgelėmis. Tai atrodo, kad čia buvo įdėtas visas balnas. Gal ir kituose kapuose jo būta, tik neišliko pėdsakų. Prie žąslų, balno kilpų dažnai randama geležinių keturkampių sagčių.

Paminėtini dar keliuose kapuose rasti geriamojo rago žalvarinių apkalų likučiai, kartais sidabruoti (k. Nr. 82), tošinė dėžutė, papuošta žalvariu, grandinėlių dalys, pavienės įvijėlės. Taip pat paminėtina apskrita 5,5 cm skersmens akmeninė plokštelė su skylute viduryje. Jos paviršius abiejose pusėse nuobrailėžęs įvairių krypčių tiesiomis linijomis. Tai liudija, jog plokštelė buvo ilgą laiką naudota. Tačiau šio dirbinio paskirtis lieka nežinoma. Lietuvos archeologinėje medžiagoje iki šiol tokių radinių neturėjome. Analogijų nepavyko rasti ir kaimynuose.

Pagal įkapes tyrinėtus kapus galima skirti X-XII a. Laidosenos ypatybėmis, dirbinių tipais Žąsino senkapis labai artimas tokiems žemaičių senkapiams, kaip Bikavėnai, Paregaudis, Upyna, Žviliai.